

Aktuālā tiesu prakse prasībās par šķirējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu

Augstākā tiesa ir lēmusi, ka šķirējtiesas līguma spēkā esamību nevar apstrīdēt tiesā. Par strīda pakļautību esot jālemj pašai šķirējtiesai, lai arī kāds no strīda dalībniekiem apgalvotu, ka šķirējtiesas līguma nekad nav bijis.

Prakse tiesās

2013. gada 30. janvārī Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments pasludināja spriedumu (lieta Nr. C40108906, SKC–20/2013), ar kuru atzina, ka apelācijas instances tiesa, pēc būtības izlemjot prasību par šķirējtiesas līguma spēkā esamību, ir pārkāpusi civiltiesisko strīdu pakļautības noteikumus. **Prasījums par šķirējtiesas līguma spēkā esamību nevar būt izskatīšanas priekšmets vispārējās jurisdikcijas tiesā, jo par strīda pakļautību lemj pati šķirējtiesa.**

Šajā lietā SIA *LSF Trans* (prasītājs) bija cēlis prasību pret AS *Ventspils tirdzniecības osta* (atbildētājs) par šķirējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu. Puses 2005. gada 28. novembrī bija noslēgušas aizdevuma līgumu, kas paredzēja, ka jebkurš strīds saistībā ar šo līgumu izskatāms vispārējās jurisdikcijas tiesā Latvijas Republikā. 2006. gada 3. janvārī pie aizdevuma līguma it kā esot noslēgta papildu vienošanās, kurā iekļauta šķirējtiesas klauzula, paredzot, ka visi strīdi, kas izriet no aizdevuma līguma, izšķirami Rīgas pilsētas šķirējtiesā viena tiesneša sastāvā saskaņā ar tās reglamentu.

Prasītājs tiesā paskaidroja, ka nekad nav parakstījis šādu papildu

vienošanos pie aizdevuma līguma; tā esot parakstīta ar atpakaļejošu datumu, ko šķietami izdarījis iepriekšējais prasītāja rīkotājdirektors V.G., kurš kopš 2006. gada 25. aprīļa sabiedrībā vairs nestrādā. Kā paskaidroja prasītājs, V.G. sadarbojas ar atbildētāju un AS *Kālija parks*, kuri kopīgi darbojas ar vēlmi izstumt prasītāju no komercdarbības, bet dzīvoklis, kurā atrodas Rīgas pilsētas šķirējtiesa, pieder zvērinātai advokātei J.S., kura pārstāv AS *Kālija parks* un kuras laulātais ir SIA Rīgas pilsētas šķirējtiesa dibinātājs un 67% kapitāldaļu īpašnieks. Turklāt papildu vienošanās kopijas, kas iesniegtas tiesā un Rīgas pilsētas šķirējtiesā, izgatavotas no dažādiem oriģināliem, tajos atšķiras katra paraksta izpildījums un zīmoga izvietojums lapā.

Prasītājs šķirējtiesas līguma spēkā neesamību pamatoja gan ar liecinieku liecībām, kas liecinājuši, ka papildu vienošanās oriģināls sabiedrības dokumentu uzskaites žurnālos nav reģistrēts un prasītāja rīcībā nav atradies, gan arī ar ekspertu atzinumu, kurā secināts, ka paraksti V.G. vārdā dokumentu kopijās, tostarp arī apstrīdētās vienošanās kopijā, nepieder pašam V.G.

Par papildu vienošanās oriģinālus atbildētājs tiesai nemaz nav varējis

uzrādīt. Tas apgalvoja, ka oriģināli pazuduši policijas kratīšanas laikā (prasītājs lūdzis uzsākt kriminālprocesi saistībā ar papildu vienošanās noslēgšanas apstākļiem).

Atbildētājs jau pēc tiesvedības par šķirējtiesas līguma neesamību ierosināšanas cēla prasību Rīgas pilsētas šķirējtiesā (kā prasītājs) par zaudējumu piedziņu no prasītāja. SIA *LSF Trans* šajā procesā piedalījās, izsakot iebildumus pret šķirējtiesas jurisdikciju un lūdzot atzīt šķirējtiesas klauzulu par spēkā neesošu. Šķirējtiesa šos iebildumus noraidīja kā nepamatotus.

Ventspils tiesa kā pirmās instances tiesa un Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģija kā apelācijas instances tiesa prasību apmierināja, atzīstot šķirējtiesas klauzulu par spēkā neesošu. Tomēr atbildētājs un V.G. iesniedza kasācijas sūdzību, kuru Augstākā tiesa apmierināja, izbeidzot tiesvedību saskaņā ar Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 223. panta 6. punktu (Tiesa izbeidz tiesvedību lietā, ja (...) puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda nodošanu izskatīšanai šķirējtiesā).

Augstākā tiesa secināja, ka šķirējtiesas klauzula, kas iekļauta līgumā, atbilstoši CPL 23. panta pirmās daļas un 132. panta 3. punkta noteikumiem atņem pusēm tiesības

**Maija
Tipaine,
LL.M.,
Stokholmas
Universitāte,
ZAB
Raidla Lejiņš
& Norcouc
zvērīnāta
advokāte**

Civilprocesa likums neparedz pusēm tiesības atteikties no noslēgta šķīrējtiesas līguma, ja likumā vai līgumā noteiktajā kārtībā šķīrējtiesas līgums nav grozīts vai atcelts.

celt prasību vispārējā kārtībā. CPL neparedz pusēm tiesības atteikties no noslēgta šķīrējtiesas līguma, ja likumā vai līgumā noteiktajā kārtībā šķīrējtiesas līgums nav grozīts vai atcelts. Par strīda pakļautību esot jālemj pašai šķīrējtiesai: arī gadījumos, kad kāda no pusēm apstrīd šķīrējtiesas līguma esamību vai spēkā esamību. Kā to atzinusi Satversmes tiesa (Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-10-01), valsts tiesas kontrole pār šķīrējtiesām ir koncentrēta izpildu raksta izsniegšanas stadijā, t.i., tikai tad, kad šķīrējtiesas process jau ir noslēdzies ar lietas izskatīšanu pēc būtības un ir nepieciešama šķīrējtiesas sprieduma piespiedu izpilde. Šajā procesa stadijā arī tiek pārbaudīta šķīrējtiesas procesa likumība, t.sk. šķīrējtiesas neatkarība un objektivitāte.

Izņēmuma gadījumi

Lai arī tādu lēmumu, kāds aprakstīts iepriekš, ir salīdzinoši daudz (sk., piemēram, SKC-1627/2014, SKC-616/2012, SKC-514/2012, SKC-1037/2010, SKC-213/2008, SKC-179/2008) un tajos ietvertā motivācija ir teju identiska, dažos no tiem ir atrodama piebilde, ka "prasījums par šķīrējtiesas līguma spēkā esamību nevar būt izskatīšanas priekšmets vispārējās jurisdikcijas tiesā, izņemot gadījumus, kad paredzēti sevišķi ierobežojumi šķīrējtiesas līguma noslēgšanai, proti, darba, patērētāju, konkurences, dzīvojamo telpu īres

u.c. tiesiskajās attiecībās" (sk. nolēmumus lietās SKC-1627/2014, SKC-616/2012).

Šāds izņēmumu uzskaitījums ir visai nesistemātisks. Turklāt nav skaidrs, kas ir tās "u.c. tiesiskās attiecīb(as)", uz kurām attiektos izņēmums, kad tomēr būtu pieļaujams tiesā celt prasību par šķīrējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu. Piemēram, strīdi par darba tiesiskajām attiecībām un dzīvojamo telpu īres attiecībām ir izslēgti no šķīrējtiesai pakļautajiem saskaņā ar CPL 487. pantu. Šajā normā ir noteikts, ka arī strīdi, kuru izspriešana varētu aizskart tādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, kura nav šķīrējtiesas līguma dalībniece, nevar tikt nodoti izskatīšanai šķīrējtiesā. Tomēr nesēnā lietā SKC-1627/2014, lai arī kasācijas sūdzības iesniedzējs bija argumentējis, ka strīda izskatīšana aizskars trešās personas intereses, Augstākā tiesa nevērtēja šo apstākli un neatzina šādus strīdus par izņēmuma gadījumu.

Savukārt attiecībā uz patērētāju strīdiem un konkurences tiesību strīdiem – tie var tikt skatīti šķīrējtiesā, bet, izdodot izpildu rakstu, valsts tiesai pašai pēc savas iniciatīvas ir jāvērtē, vai šķīrējtiesa ir pareizi piemērojusi attiecīgi patērētāju tiesības vai konkurences tiesības (sk. par patērētāju strīdiem, piemēram, SPC-35/2006, bet konkurences strīdos ES tiesas spriedumu lietā *Eco Swiss China Time Ltd v Benetton International NV*. C-126/97, 1999 I-03055).

Obligāts vismaz *prima facie* šķīrējtiesas līguma izvērtējums

Saskaņā ar Ņujorkas konvencijas, kas ir piemērojama starptautiskajam šķīrējtiesas procesam, II. panta trešo daļu līgumslēdzēja valsts tiesai, ja tai iesniedz prasību jautājumā, par kuru puses noslēgušas [šķīrējtiesas līgumu], pēc vienas puses lūguma jānosūta puses uz šķīrējtiesu, ja vien tā neatzīs, ka minētais līgums nav spēkā, ir zaudējis spēku vai to nevar izpildīt.

Kā tiek atzīts Ņujorkas konvencijas komentāros, šķīrējtiesai, protams, ir pašai jālemj par savu jurisdikciju, tomēr gadījumos, kad lietas dalībnieks apgalvo, ka šķīrējtiesas līgums nav spēkā vai to nevar izpildīt, tiesai ir jāveic vismaz virspusēja (jeb *prima facie*) šķīrējtiesas līguma izvērtēšana. Ņujorkas konvencija neizslēdz arī padziļinātu šķīrējtiesas līguma izvērtēšanu tiesā (sk. *ICCA's Guide to the Interpretation of the 1958 New York Convention, A Handbook for Judges, Peace Palace, The Hague, 2011, http://www.arbitration-icca.org/media/0/13365477041670/judges_guide_english_composite_final_revised_may_2012.pdf*).

Šāda pieeja būtu atbalstāma ne tikai attiecībā uz starptautiskās šķīrējtiesas līgumiem (t.i., šķīrējtiesas līgumiem, kuriem piemērojama Ņujorkas konvencija), bet arī vietējiem. Pirmkārt, šķīrējtiesas līgumi var būt acīmredzami spēkā neesoši, t.i., tie var būt patoloģiski, kā

TIESU
PRAKSE

► rezultātā pusēm vispār nebūs iespējams izveidot šķirējtiesu. Otrkārt, nebūtu taisnīgi, t.i., vienlīdzības principam atbilstoši, valsts tiesas aizsardzību piedāvāt pusei, kuru apdraud potenciāli neīsts starptautiskas šķirējtiesas līgums, bet šādu aizsardzību liegt, kad šaubīgais līgums paredz vietēju šķirējtiesu.

Viegli iedomājamā situācijā, kad atbildētājs strīda risināšanā nepiedalās, bet prasītājs uzskata, ka šķirējtiesas līgums nav spēkā, atbilstoši šī brīža tiesu praksei prasītājam visupirms būtu jāceļ prasība šķirējtiesā, vienlaikus pašam apstrīdot tās jurisdikciju (turklāt, samaksājot šķirējtiesas institūcijas administrēšanas maksu, šķirējtiesnešu honorārus, atlīdzību saviem pārstāvjiem par juridisko palīdzību, arīdzan tērējot savu laiku utt.), un tikai tad, kad šķirējtiesa pieņem lēmumu par šķirējtiesas procesa izbeigšanu, prasītājs būtu tiesīgs celt prasību vispārējās jurisdikcijas tiesā. Šāds risinājums raksturojams kā diezgan savāds.

Šķirējtiesas līguma spēkā esamības vērtēšana izpildu raksta izsniegšanas stadijā

Vairākos nolēmumos Augstākā tiesa ir atsaukusies uz Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra spriedumu lietā Nr.2004–10–01, norādot, ka “valsts tiesas šķirējtiesu kontrole ir koncentrēta izpildu raksta izsniegšanas stadijā” (SKC–20/2013, sk. arī SKC–616/2012), no šī Satversmes tiesas atziņas atvasinot aizliegumu vispārējās jurisdikcijas tiesai veikt jebkādas citas ar šķirējtiesu saistītās darbības, ārpus šķirējtiesu kontroles izpildu raksta izdošanas stadijā. Tomēr Satversmes tiesas atziņa tika izteikta gluži citā kontekstā, jo izvērtētajā lietā nebija strīda par šķirējtiesas līguma spēkā esamību. Lieta attiecās uz ierobežotajām iespējām iebilst pret šķirējtiesas pieļautajiem pārkāpumiem šķirējtiesas procesa laikā un izpildu raksta izsniegšanas stadijā. **Satversmes tiesa norādīja, ka “[v]alstij ir pienākums, pirmkārt, nodrošināt līdzekļus aizsardzībai pret minēto procesuālo tiesību pārkāpumiem šķirējtiesas procesā un, otrkārt, neatzīt šāda šķirējtiesas procesa rezultātu.** Latvijā, atšķirībā no lielākās daļas citu valstu, abi minētie pienākumi saplūst, jo likums neparedz iespēju valsts tiesā pieprasīt šķirējtiesneša noraidīšanu vai šķirējtiesas sprieduma atcelšanu. Tādēļ šķirējtiesu kontrole ir koncentrēta izpildu raksta izsniegšanas stadijā” (9.1. punkts).

Vēl jo vairāk: Satversmes tiesa, runājot par tiesu kontroli pār šķirējtiesām tikai izpildu raksta stadijā, izteica bažas, vai šāds risinājums ir optimāls (sk. turpat, 9.1. punkts). Satversmes tiesa to atzina par minimāli pietiekamu šķirējtiesas rīcības kontrolei, kamēr vien valsts tiesas apzinās likuma nepilnības un prasmīgi izmanto esošo regulējumu. Taču Satversmes tiesa nebūt neaicināja CPL vārdos “par strīda pakļautību lemj pati šķirējtiesa” it kā “ielasīt” aizliegumu šķirējtiesas līguma spēkā esamību vērtēt arī valsts tiesām.

Izpildu raksta izdošanas stadijā tiesai ir ierobežotas iespējas pārbaudīt atbildētāja izteiktos apgalvojumus un vākt papildu pierādījumus

mus. Atbilstoši CPL 535. pantam lēmums par izpildu raksta izsniegšanu vai motivētu atteikumu ir jāpieņem uz iesniegto dokumentu pamata, neaicinot lietas dalībniekus, 10 dienu laikā no dienas, kad beidzies termiņš paskaidrojumu iesniegšanai, bet, ja atbildētāja paskaidrojumi nosūtīti pārējiem lietas dalībniekiem – 10 dienu laikā no paskaidrojumu nosūtīšanas dienas. Lai arī tiesas lēmums ir pārsūdzams, līdzīgas problēmas pastāv arī blakussūdzības izskatīšanas kārtībā.

Secinājumi

Pašreizējā tiesu prakse prasībās par šķirējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu ir nepamatoti kategoriska. Ne visos gadījumos būtu pieļaujams atteikties pieņemt prasības pieteikumu vai izbeigt lietā tiesvedību tikai tāpēc, ka puses ir noslēgušas šķirējtiesas līgumu, jo tādējādi pusēm var tikt liegta tiesas aizsardzība. Līdzīgi kā tas ir starptautiskās šķirējtiesas līguma gadījumā, arī, vērtējot vietējo šķirējtiesas līgumu spēkā esamību, tiesām visos gadījumos būtu jāveic vismaz *prima facie* izvērtējums par šķirējtiesas līguma esamību, bet atsevišķos gadījumos arī padziļināts izvērtējums, tādējādi izslēdzot situācijas, kad pusēm jāzaudē laiks un nauda, šķirējtiesā veicot liekus juridiskos vingrinājumus. Tagadējā tiesu prakse vēl vienu reizi liek līgumslēdzējām pusēm pievērst īpašu uzmanību strīdu risināšanas klauzulām līgumos, aicinot paredzēt strīdu izskatīšanu šķirējtiesā tikai tad, ja līgumslēdzēja puse skaidri apzinās visus ar to saistītos riskus un spēles noteikumus, tomēr no otras līgumslēdzējas puses negodīgas rīcības nav pasargāts neviens.

Cerēsim, ka tiesu prakse mainīties pēc tam, kad savu skaidrojumu par situāciju sniegs Satversmes tiesa, kura 17. martā ierosināja lietu, apņemoties vērtēt CPL 495. panta, kurš nosaka, ka šķirējtiesa pati lemj par strīda pakļautību, arī gadījumos, kad kāda no pusēm apstrīd šķirējtiesas līguma esamību vai spēkā esamību, atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam. **BJP**

TIESU PRAKSE

Izpildu raksta izdošanas stadijā tiesai ir ierobežotas iespējas pārbaudīt atbildētāja izteiktos apgalvojumus un vākt papildu pierādījumus.

Materiāls tapis sadarbībā ar

RAIDLA LEJINS & NORCOUS